

УДК 7.071.1:37.013

Світлана **Лупій**

кандидат мистецтвознавства,
професор Львівської національної
академії мистецтв

Олег Чарновський – педагог, учений

© Лупій С., 2017

<http://doi.org/10.5281/zenodo.573794>

Анотація. Анотація. У статті висвітлено творчий шлях та педагогічну діяльність відомого дослідника-мистецтвознавця О.Чарновського. Це спогади автора статті з часів спільної праці у Львівському державному інституті прикладного та декоративного мистецтва (нині Львівська національна академія мистецтв). 1955 р. О. Чарновського було призначено виконувачем обов'язків завідувача кафедри прикладного та декоративного мистецтва ЛДІПДМ. До вивчення даної теми залучено архівні матеріали та спогади родини науковця. Будучи фаховим мистецтвознавцем, маючи досвід наукової та музейної роботи, О. Чарновський спрямовував наукову та методичну роботу кафедри на дослідження українського мистецтва. Він опрацював альбом «Українське мистецтво», розпочав роботу над темою «Орнамент в українському народному мистецтві», виготовив близько сотні таблиць з орнаментами українських вишивок, писанок, народного дереворізьблення, кераміки, які використовував як наочний матеріал під час лекцій.

Ключові слова: О. Чарновський, мистецтвознавець, спогади, педагогічна діяльність, дослідження орнаменту.

Олег Ольгердович Чарновський – кандидат мистецтвознавства, доцент, відомий в Україні дослідник у царині декоративно-ужиткового та образотворчого мистецтва. Він багато років свого життя присвятив викладацькій роботі в нашому навчальному закладі, де зараз успішно працюють його учні, сьогодні – кандидати, доктори мистецтвознавства, доценти, професори, заслужені та народні художники України. Від 1970-го по 1986 рр. мені пощастило працювати з ним на одній кафедрі. Згадуючи сьогодні про нього, я шкодую, що мало цікавилася історією його життя, а

сам він розповідав про себе дуже скупо, і, готуючи цю статтю, я більше дізналася про нього з архівних документів і з інших джерел, ніж за 16 років безпосереднього знайомства. У цій людині дивувало все: його зовнішність з тонкими рисами обличчя, густим кучерявим волоссям над високим чолом, його манера поведінки, гарна літературна мова, українська чи російська. Як я пізніше переконалась, так само досконало він володів англійською, німецькою, французькою, польською, читав чеською. Викликало подив і те, що Олег Ольгердович ніколи не вживав звичне слово «семинар»: він говорив «кольоквіум». Одягався завжди строго, «напрасовано»: костюм, біла сорочка, краватка. У цьому ж строї з'являвся навіть на регулярні в ті часи «комуністичні суботники» – перед державними святами та (з відомих причин) перед Великоднем. Йому був притаманний особливий, вроджений артистизм і в зовнішності, і в способі спілкування, інтелігентність. Одним словом, усе в ньому не вкладалося у стандартне поняття «радянський педагог». У компартії «не состоял». Історію мистецтва знав досконало, міг відповісти на будь-яке запитання, а якщо чогось відразу не пригадав, то потім обов'язково повертався до цього й усе детально пояснював. Олег Ольгердович був першим керівником моєї кандидатської дисертації.

Коли до мене звернувся доктор мистецтвознавства М.Є. Станкевич з пропозицією написати статтю до ювілею вченого, я радо погодилась і почала збирати матеріал, зрозуміла, що моїх спогадів було недостатньо. Те, що я знала і пам'ятала, слід було доповнити інформацією від найближчих людей – родини, дружини, синів. Але з'ясувалось, що сім'я його другої дружини (перша померла) виїхала до Харкова, а синів – Альберта і Юрія – розшукати не вдалося. Довелось обмежитися власними спогадами та відомостями з архівного «особового листа з обліку кадрів», який містив коротеньку автобіографію. Стаття, присвячена пам'яті О.О. Чарновського, була опублікована в науковому збірнику кафедри історії і теорії мистецтва Львівської національної академії мистецтв [1]. Цю статтю прочитав працівник академії, який був знайомим старшого сина О. Чарновського, Альберта Олеговича. При зустрічі син і його дружина п. Христина, розповіли мені про свого батька й родину багато цікавого. Як виявилось, А. Чарновський збирає матеріали, прагнучи з'ясувати коріння роду Чарновських, але зробити це вкрай важко, бо багатьох вже немає в живих, а він

сам не так вже й багато, як це не дивно, знає про свого батька. А.О. Чарновський передав мені короткий текст-спогад, який з його дозволу я пропоную увазі читача. Але спочатку подаю першу, неповнену й уточнену, версію моєї статті, присвяченої пам'яті Олега Чарновського.

Олег Ольгердович Чарновський народився 1919 р. на Київщині, у селі Іваньків Букського району. Незабаром його батьки переїзять до містечка Звенигород, де минули його дитячі та шкільні роки. Ольгерд Чарновський був теслею на місцевій фабриці, а мати була швачкою [2, с. 22]. Пригадую, як Олег Ольгердович розповідав, що найбільшою його мрією у шкільні роки було здобуття вищої освіти. Тому в школі вчився старанно, наполегливо, а після закінчення навчання, 1937 р. вступив на філологічний факультет Київського державного університету. У березні 1939 р. він брав участь в урочистій церемонії з нагоди присвоєння постановою Президії Верховної ради УРСР цьому навчальному закладу імені Т.Г. Шевченка у зв'язку з 125-річчям від дня народження поета. Довоєнні роки навчання О.Чарновського були чи не найтрагічнішим періодом в історії університету. Важкого удару протягом 1930-х рр. йому завдали масові репресії викладачів і студентів. Серед репресованих були вчені світового масштабу: професори М. Кравчук, М. Зеров, С. Єфремов, О. Гермайзе, А. Кримський та ін.

Навчання О. Чарновського було перерване війною. Університет евакуювали в Казахстан, у м. Кизилорда, а значну частину викладачів і студентів мобілізували в армію та відправили на фронт: серед них опинився і О. Чарновський. Київський винищувальний батальйон, у якому він воював, під Києвом потрапив в оточення [2, с. 22]. Разом з невеликою групою бійців йому пощастило з боями прорватися й повернутися до Києва. У автобіографії він вказує, що брав участь у партизанському русі в складі підпільної групи «Іскра»-2, що діяла у Тетішівському районі на Київщині [2, с. 16]. Проте на кафедрі він ніколи не згадував про цей факт своєї біографії, хоч воєнні спогади в ті часи були популярним «жанром», їх охоче друкували, а ветерани війни виступали перед широкою публікою різного віку (так було і в нашому інституті). З автобіографії дізнаюся, що після звільнення Києва О. Чарновський від лютого 1944-го р. по жовтень 1945 р. служив в армії: спочатку рядовим, а пізніше йому присвоїли звання лейтенанта адміністративної служби [2, с. 23].

Демобілізувавшись, О. Чарновський продовжив навчання в університеті на факультеті західних мов і літератури, який закінчив 1946 р., отримавши кваліфікацію філолога, спеціальність «англійська мова і література» [2, с. 21]. Того самого року вступив до аспірантури при Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (спеціалізація – історія радянського образотворчого мистецтва). Водночас він був науковим співробітником у Київському державному музеї українського мистецтва [2, с. 16]. Тема дисертації О. Чарновського була продиктована вимогами тогочасної ідеології цілком в дусі «соцреалістичної» проблематики: молодому аспіранту-фронтовику порадили досліджувати тему Вітчизняної війни в радянському мистецтві.

1947 року за сімейними обставинами О. Чарновський переводиться на заочне відділення і переїжджає до Львова, де до 1954 р. працював на посаді завідувача відділу російського та радянського мистецтва в Картинній галереї [2, с. 23], закінчуючи аспірантуру при Львівському філіалі інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР [2, с. 16]. 1954 р. він захистив кандидатську дисертацію на тему «Велика Вітчизняна війна у батальному живописі УРСР» [2, с. 17]. Рішення про присвоєння О.О. Чарновському наукового ступеня кандидата мистецтвознавства підписав Голова вченої ради, дійсний член АН УРСР, доктор філологічних наук М.Т. Рильський. Олег Ольгердович дуже пишався, що особисто знав видатного українського поета і захищав дисертацію за його участі.

О. Чарновський став першим кандидатом мистецтвознавства у Львові. Незабаром молодий вчений розпочав роботу на посаді старшого викладача кафедри історії прикладного та декоративного мистецтва у ЛДІПДМ. Через рік він отримав диплом кандидата мистецтвознавства, а 1956 р. йому присвоїли вчене звання доцента. 1955 р. О. Чарновського було призначено виконувачем обов'язків завідувача кафедри прикладного та декоративного мистецтва [2, с. 9]. Крім нього, там працювало тоді п'ятеро викладачів. Він читав історію світового мистецтва та розробив новий курс – історію костюму та орнаменту, який викладав понад двадцять років. Будучи фаховим мистецтвознавцем, маючи досвід наукової та музейної роботи, О. Чарновський спрямовував наукову та методичну роботу кафедри на дослідження українського мистецтва. Він опрацював альбом «Українське мистецтво», розпо-

чав роботу над темою «Орнамент в українському народному мистецтві», виготовив близько сотні таблиць з орнаментами українських вишивок, писанок, народного дереворізьблення, кераміки, які використовував як наочний матеріал під час лекцій.

1956 р. хвиля скорочень академічних годин з історії мистецтва призвела до того, що О. Чарновський залишився єдиним викладачем історії мистецтва. Тому було прийняте рішення про ліквідацію кафедри і приєднання курсу історії мистецтва до кафедри основ марксизму-ленінізму [2, с. 9]. Певний час він читав усі курси з історії мистецтва, а пізніше до викладання почали залучати на правах погодинників наукових працівників львівських музеїв. Серед них були Б.Г. Возницький, П.М. Жолтовський, В.А. Овсійчук. Спеціальний курс історії українського мистецтва ввели з приходом на ректорську посаду Я.П. Запaska.

Олег Ольгердович багато працював науково. Поле його дослідницької діяльності було широке – цікавило українське народне мистецтво, творчість народних майстрів, писав про львівських митців – скульпторів, живописців, художників прикладних спеціальностей. Брав участь у колективних працях, його статті друкували у львівській періодиці, республіканських і всесоюзних журналах «Образотворче мистецтво», «Искусство», «Творчество», «Декоративное искусство». У співавторстві з Я. Запаском для збірника «Українське мистецтвознавство» написав статтю «Мистецтво оновленого краю» [3], у якій чи не вперше було відзначено особливості львівської мистецької школи, які проявились і в живописі, і в скульптурі, і в графіці. Відзначена була творчість молодих митців – Д. Крвавича, Е. Миська та ін., новаторство їхніх пошуків. 1969 р. вийшла друком книга «Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва» [4], у складі редакційної колегії якої був О. Чарновський. Він написав розділи «Основні етапи розвитку українського радянського декоративно-прикладного мистецтва» та «Фарфор» (радянського періоду). Для колективної монографії «Мистецтво оновленого краю» написав розділ «Декоративно-прикладне мистецтво Західних областей України» [5].

Протягом понад десяти років Олег Ольгердович працював над докторською дисертацією, присвяченою дослідженню української народної скульптури. Збираючи матеріал, об'їздив чи не всю Україну, знайомився з майстрами, фотографував пам'ятки. 1976 р. у видавництві «Вища школа» за матеріалами дисертації вийшла дру-

ком монографія «Українська народна скульптура. Історія. Проблеми розвитку. Види. Художні засоби» [6].

У першому розділі дисертації дослідник уперше розглядав скульптуру археологічних культур на території України, особливу увагу приділивши Трипільській. У книзі використано великий, новітній у ті роки музейний та експедиційний матеріал. Безперечно, робота має певний відбиток тогочасної ідеології, яка вимагала обов'язкових цитат «класиків» і посилань на партійні з'їзди. Та поза тим, зібраний, проаналізований та систематизований тут матеріал і зараз не втратив своєї значущості. По суті, це була перша наукова праця, у якій були досліджені історичні етапи розвитку народної скульптури як виду мистецтва, виділено її жанри та стильові особливості, узагальнено творчий досвід народних майстрів. 1980 р. О.О. Чарновський подав свою дисертацію на розгляд Спеціалізованої ради із захисту докторських дисертацій при Всесоюзній академії мистецтв у Москві. Проте його праця отримала негативний відгук доктора мистецтвознавства М.О. Некрасової, яка відзначила, що Трипільська культура не може розглядатися як українська, оскільки України в ті часи ще не існувало. Це безглузде зауваження стосувалося й інших археологічних культур, а також і Княжої доби. О. Чарновський був обурений непрофесіоналізмом, проявом великоруського шовінізму, і за порадою Я. Запаса написав спростування. У зв'язку з хворобою Олег Ольгердович не поновлював спроби захисту докторської дисертації, активно включився у роботу над термінологічним словником декоративно-прикладного мистецтва, над яким тоді розпочала працювати кафедра.

Головним змістом професійного життя О. Чарновського була викладацька робота, якій він віддавав багато сил і знань, любив і поважав студентів, із задоволенням керував їхньою науковою роботою, цінував сміливу думку молоді обдарованої людини. Його лекції відзначалися не лише високим фаховим рівнем, маючи філологічну освіту, блискуче володів словом, його мова була обривною, багатою. Він добре знав музейні збірки та своїми знаннями ділився зі студентами. Вільне володіння іноземними мовами – англійською, німецькою, французькою, польською, давало йому можливість використовувати широке коло джерел і вітчизняних, і зарубіжних. Олег Ольгердович мужньо боровся з хворобою. В останні місяці життя на заняття і додому їздив на таксі,

оскільки ходити ставало все важче. Заліки зимової сесії 1986 р. він приймав у себе вдома. У лютому його не стало. Усі, хто знав О.О. Чарновського, пам'ятають його як людину високої культури, чуйну, доброзичливу. Сьогодні у Львівській національній академії мистецтв його учні й ті, хто з ним працював у ті роки, згадують свого Вчителя та колегу добрим словом.

Зі спогадів Альберта Чарновського про батька

Мій батько Чарновський Олег Ольгердович завжди старанно приховував своє походження.

Мені відомо тільки, що його батько належав до технічної інтелігенції і що не знав польської мови. Знаю ще, що це була заможна людина, бо возив бабусю до Франції та Італії. Він був набагато старший від бабусі й помер десь після народження мого батька. Потім бабуся вийшла заміж за Ольгерда Чарновського – юриста й крупного землевласника та історика. Ольгерд Чарновський опікувався польською людністю на Поділлі: утримував 6 шкіл, побудував костел. У 1920 році він виїхав до Польщі, а бабуся через хворобу сина залишилась у Києві.

Мати мого батька Броніслава (за іншими документами – Юлія) Вознячек походила з Бродів. Батько її був столяром-червонодеревником і одночасно поетом – видав книжку власних віршів ще за Австрії. Мати її походила з київських міщан.

Олег Ольгердович розказував, що Михайло Возняк, академік (літературознавець, фольклорист, дійсний член АН УРСР. – С. Л.) – це далекий родич його діда, і що люди в Бродах жартували: Великий Возняк і малий Вознячек, маючи на увазі їх літературний доробок і зріст.

Під час Брусилівського наступу (червень – вересень 1916 р. – С. Л.) дім Вознячків у Бродах був знищений, батько родини помер, і сім'я переїхала до родичів до Києва, котрі мали у Києві свій готель.

Після націоналізації готелю радянською владою сім'я Вознячків осідає в Звенігородці.

Броніслава Вознячек не хотіла приймати ні російського, ні радянського громадянства. Їздила до Москви, щоби продовжити своє австрійське громадянство.

У 1933 році її родина вмирає з голоду, а старшого брата репресовано. А Броніслава із сином їде до Москви до австрійського посольства, щоб виїхати в Австрію. Коло австрійського посольства

їх арештовують і вивозять на Північ десь коло Архангельська на лісоповал. Через деякий час їм вдається вирватися з цього пекла. Певний час вони перебувають у Ярославлі, потім Середня Азія, потім Шепетівка. 1937 року вони приїжджають до Києва, де мій батько вступає в університет.

Батько мав надзвичайно добру пам'ять. Стоячи на посту, вивчив напам'ять газету, що була наклеєна на стіні. Дуже добре знав німецьку мову і деякий час викладав її у залізничному технікумі. Розмовляв французькою мовою. Читав чеською мовою.

Любив малювати. Хоча ніде не вчився малювати. Дуже любив ходити на етюди, де один раз мав зустріч з воїнами УПА. Це було коло Щирця, приблизно 1951 року.

Коли батько вчився в університеті, то був членом театрального гуртка. Керівник гуртка намагався перетягнути його в театральний інститут, але війна перешкодила цьому.

У шкільні роки батько працював у лікбезі: вчив читати і писати набагато старших від себе людей.

Він був членом Спілки художників, вів там секцію критиків. Працюючи в Картинній галереї, він написав «Путівник по Львівській картинній галереї».

1. Лупій С. Перший кандидат мистецтвознавства у Львові Олег Чарновський / С. Лупій // Мистецтвознавчий автограф / за ред. Г.Г. Стельмашук. – Львів : ЛНАМ, 2010. – Вип. 4/5. – С. 335–338.
2. Архів ЛНАМ. – Ф. № Р-1653. Оп. № 2-ОС. – Спр. № 3498. – 91 арк.
3. Запаско Я.П., Чарновський О.О. Мистецтво оновленого краю / Я.П. Запаско, О.О. Чарновський //Українське мистецтво. – К. : Мистецтво. – 1969. – С. 59-75.
4. Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва / за ред. Я.П. Запаско. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1969. – 190 с.
5. Мистецтво оновленого краю: наук.-популяр. нарис / Я.П. Запаско, В.А. Овсійчук, О.О. Чарновський, С.П. Степко. – К. : Мистецтво, 1979. – 175 с.
6. Чарновський О.О. Українська народна скульптура: Історія. Проблеми розвитку. Види. Художні засоби / О. Чарновський. – Львів : Вища школа, 1976. – 143 с.

ANNOTATION

Svetlana Lupiy, Oleg Charnovsky – teacher, scientist. The article highlights the career and educational activities known researcher-art O.Charnovskoho.

It is the author's memories since the joint work at the Lviv State Institute of Applied and Decorative Arts (now Lviv National Academy of Arts). 1955 O. Charnovskoho was appointed acting head of the department of applied and decorative arts LDIPDM. To explore this topic attracted archives and memories of the family researcher. As a professional art critic, having experience in research and museum work, O. Charnovskyy directed scientific and methodical work of the department for the study of Ukrainian art. He worked out the album «Ukrainian art» began work on the theme «Ornament in Ukrainian folk art» produced about a hundred tables of Ukrainian embroidery ornaments, Easter eggs, folk woodcarving, ceramics are used as visual material during lectures.

Keywords: O. Charnovskyy, art, memories, educational activities, research ornament.

АННОТАЦИЯ

Светлана Лупий. Олег Чарновский – педагог, ученый. В статье освещены творческий путь и педагогическая деятельность известного исследователя-искусствоведа О. Чарновского. Это воспоминания автора статьи со времен совместной работы в Львовском государственном институте прикладного и декоративного искусства (сегодня Львовская национальная академия искусств). 1955 О. Чарновский был назначен исполняющим обязанности заведующего кафедрой прикладного и декоративного искусства ЛДИПДМ. К изучению данной темы привлечено архивные материалы и воспоминания семьи ученого. Будучи профессиональным искусствоведам, имея опыт научной и музейной работы, О. Чарновский направлял научную и методическую работу кафедры на исследование украинского искусства. Он разработал альбом «Украинское искусство», начал работу над темой «Орнамент в украинском народном искусстве», изготовил около сотни таблиц с орнаментами украинских вышивок, писанок, народной резьбы по дереву, керамике, которые использовал как наглядный материал во время лекций.

Ключевые слова: О. Чарновський, искусствовед, воспоминания, педагогическая деятельность, исследования орнамента.